

Actualisatie examenprogramma's en ontwerpruimte vraag en antwoord



Herziene versie, 12 april 2024

1. Waarom is er een nieuw kader ontwerpruimte nodig als er al studielasturen (SLU) zijn?

Het is van het belang dat er een nieuw én realistisch curriculum wordt ontworpen voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs voor iedere leerling en leraar. De huidige tijdsbegrenzing in studielasturen (voor havo/vwo) is niet toepasbaar voor het vmbo. Bovendien wijkt de werkelijk bestede onderwijstijd per vak af van de verdeling in SLU en verschilt dit ook sterk tussen scholen.

Scholen mogen de onderwijstijd per vak zelf bepalen en de verdeling is dan ook zeer divers tussen scholen, passend bij hun visie en leerlingen. Dat blijft zo, maar een nieuwe én passende tijdsbegrenzing is nodig voor het ontwikkelen van passende examenprogramma's.

2. Welke verschillen in SLU's zijn er en hoe zijn die ontstaan?

Het ene profiel(keuze)vak in een schoolsoort heeft meer uren dan het andere profiel(keuze)vak. Vergelijk bijvoorbeeld natuurkunde op havo en vwo met scheikunde op havo en vwo. De verklaring hiervoor ligt in de herziening in 2007 van de tweede fase havo en vwo. Destijds zijn deelvakken (zoals het verplichte bi1 en keuzevak bi2) samengevoegd en werden programma's voor de profielvakken gewijzigd. Profielcommissies adviseerden over de vakkencombinaties, keuzeruimte en nieuw te ontwikkelen vakken (zoals nlt en O&O) om kleur aan de profielen te geven. Hoe groot gingen de vakken worden en voor wie verplicht? Er is toen besloten om vakken die verplicht zijn binnen één profiel (de onderscheidende profielvakken) een grotere omvang te geven. Voor de natuurprofielen werd dat biologie in het profiel NG en natuurkunde in NT. Voor de maatschappijprofielen zijn dit Economie (EM) en de moderne vreemde taal (CM). Scheikunde kreeg een plek in beide natuurprofielen en minder studielast. In de huidige situatie is hierbij het verschil in SLU tussen profielvakken binnen havo groter dan binnen vwo. Bijvoorbeeld: binnen havo hebben biologie en natuurkunde 1,25x zoveel SLU als scheikunde, in vwo 1,01x zoveel. Dit maakt ook het verschil in SLU voor biologie en natuurkunde tussen havo en vwo onevenredig: vwo heeft 1,5x zoveel SLU in totaal door het extra leerjaar (4800-3200) en biologie en natuurkunde in vwo hebben 'slechts' 1,2x zoveel SLU als in havo.

3. Wat is het kader ontwerpruimte?

- Het kader ontwerpruimte is een instrument voor curriculumontwikkelaars bij het actualiseren van het curriculum.

- Het is van het belang dat er een passend curriculum wordt ontworpen binnen de beschikbare onderwijstijd. Een belangrijk en actueel probleem is de (ervaren) overladenheid van het huidige curriculum voor leerlingen en leraren. Voor een adequate actualisatie van het curriculum is daarom een totale tijdsbegrenzing en een tijdsbegrenzing per vak nodig. Alleen zo kan het curriculum behapbaar worden gehouden voor leerlingen, leraren en het leren.
- Ontwerpruimte betreft het toegekend percentage van het gehele curriculum dat ieder vak mag vullen voor het betreffende examenprogramma. Alle vakken moeten passen binnen de totaal beschikbare tijd. Dat betekent dat het groter maken van de ontwerpruimte van het ene vak consequenties heeft voor de ruimte van het andere vak.
- Ontwerpruimte bepaalt dus niet de daadwerkelijke onderwijstijd die een leerling volgt. Sommige leerlingen hebben immers meer lessen nodig, anderen minder. Het kader schrijft ook niet het aantal uren per vak voor dat daadwerkelijk op de lessentabel moet komen te staan. Het is aan de scholen zelf om een lessentabel te bepalen die zowel recht doet aan leraren als leerlingen. In de praktijk zal dit het goede gesprek moeten zijn tussen de schoolleiding en vaksecties, mede op basis van de visie van de school in het professioneel statuut en ook met instemming van de medezeggenschapsraad.

4. Waarom is er een kader ontwerpruimte gemaakt?

Er is veel geleerd vanuit eerdere herzieningen van het curriculum. Bijvoorbeeld dat de curricula van vmbo, havo en vwo niet afzonderlijk in eigen trajecten, maar in gezamenlijkheid door één commissie moeten worden ontwikkeld om de inhoudelijke samenhang en afstemming te borgen. Een van de belangrijkste lessen is eveneens dat ontwikkelaars een duidelijke tijdsbegrenzing nodig hebben bij het ontwikkelen van een nieuw curriculum. Het is van belang dat zij weten hoeveel ruimte een vak in een schoolsoort en leerweg heeft om uitvoerbare examenprogramma's te kunnen ontwikkelen. Alleen zo kan het curriculum behapbaar worden gehouden voor leerlingen, leraren en het leren.

5. Is ontwerpruimte hetzelfde als onderwijstijd?

- Nee, nadrukkelijk niet. De ontwerpruimte geeft een richtlijn voor omvang per vak mee aan curriculumontwikkelaars. Het is niet hetzelfde als het aantal uren les dat een leerling daadwerkelijk voor een vak volgt.
- De huidige werkelijk bestede onderwijstijd per vak verschilt per school, omdat dit niet wettelijk is vastgesteld. Het is aan het bevoegd gezag van de school om dit te bepalen.
- Wel spelen op havo/vwo de huidige SLU-verdelingen op veel scholen mee in het maken of bijstellen van de lessentabel. Daarom zal SLO een handreiking maken om scholen inzicht te geven in de ruimte/tijd waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld, met praktische suggesties voor het komen tot schooleigen keuzes voor passende lessentabellen.

6. Is de ontwerpruimte direct door te vertalen naar een lessentabel?

- Nee, het is aan het bevoegd gezag van scholen om een lessentabel te bepalen die recht doet aan het profiel van de school, de vakken, het leren en wat de leraren en leerlingen nodig hebben. Hiervoor is het goede gesprek binnen de school nodig tussen schoolleiding en vaksecties op basis van hun onderwijsvisie, zoals mede opgesteld in het professioneel statuut. Uiteindelijk heeft de medezeggenschapsraad instemmingsrecht op dit onderwijsaanbod en de lessentabel.

- Na het opleveren van de conceptexamenprogramma's worden deze zorgvuldig beproefd in én met de onderwijspraktijk, voordat ze definitief worden vastgesteld. SLO ontwikkelt op dat moment samen met de betrokken scholen een handreiking. Deze handreiking helpt scholen om inzicht te krijgen in de ruimte/tijd waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld, met praktische suggesties voor het komen tot schooleigen keuzes voor passende lessentabellen.

7. Wat betekent ontwerpruimte voor scholen?

- Op dit moment nog niets, omdat het bedoeld is voor de curriculumontwikkelaars curriculumontwikkelaars om per vak actuele en uitvoerbare conceptexamenprogramma's te ontwikkelen.
- Bij de invoering van de examenprogramma's, nadat deze zijn beproefd in én met de onderwijspraktijk, biedt het kader wel houvast aan scholen. Het biedt hen inzicht in de ruimte waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld. Het geeft daarmee een indicatie van de omvang en de verhoudingen van vakken binnen het gehele curriculum van de bovenbouw.
- Het biedt scholen zicht op 'wat moet' en 'welke ruimte heb ik als school' voor eigen keuzes in het onderwijsprogramma. Denk aan:
 - Inrichting lessentabel
 - Verhouding begeleide tijd/zelfstandig
 - Aanvullende doelen of inhouden
 - Identiteit en/of profilering
 - Maatwerk voor leerlingen
 - Etc.

8. Hoe is het kader ontwerpruimte tot stand gekomen?

SLO heeft in opdracht van OCW het kader ontwikkeld op basis van de volgende aspecten:

- De huidige wettelijke kaders voor havo/vwo de studielasturen (SLU). SLU betreft zowel onderwijstijd als tijd voor zelfstudie buiten schooluren. Vmbo heeft geen studielasturen.
- De huidige werkelijk bestede onderwijstijd per vak verschilt sterk per school, omdat dit niet wettelijk is vastgesteld. Het is aan het bevoegd gezag van de school om dit te bepalen.
- De inhoudelijke wensen voor het curriculum zijn groot. Zo is de aandacht voor Nederlands en wiskunde groot, en is er urgentie op burgerschap en digitale geletterdheid. Ook zijn er veel maatschappelijke thema's waarvan wordt verwacht dat deze in het onderwijs worden behandeld. Voor een adequate actualisatie van het curriculum is daarom een nieuwe tijdsbegrenzing nodig.
- Het huidige SLU-model voor havo en vwo en de huidige praktijk voor vmbo, havo en vwo (die zeer divers is), zijn als basis gebruikt en aangepast:
 - Een deel van de uren bestaat theoretisch wel maar in de praktijk niet in het examenjaar: voor havo zijn de 3200 uur in werkelijkheid 2800; voor vwo zijn 4800 uur in werkelijkheid 4400 uur.
 - Het ene profielkeuzevak in een schoolsoort heeft meer SLU dan het andere profielkeuzevak, terwijl het in de praktijk gemiddeld ongeveer evenveel onderwijstijd krijgt, als voorbeeld geldt natuurkunde op havo en vwo in vergelijking met scheikunde op havo en vwo. De verklaring hiervoor ligt in de herziening in 2007 van de tweede fase havo en vwo (zie vraag 2).

- In de huidige situatie is het verschil tussen profielvakken binnen havo groter dan binnen vwo. Bijvoorbeeld: binnen havo heeft bio/na 1,25x zoveel SLU als scheikunde, in vwo 1,01x zoveel. Dit maakt ook het verschil in SLU voor bio/na tussen havo en vwo onevenredig: vwo heeft 1,5x zoveel SLU in totaal door het extra leerjaar (4800-3200) en bio/na in vwo heeft 'slechts' 1,2x zoveel SLU als in havo.
- Ook is er naar internationale vergelijkingen gekeken. Verschillende landen hebben verschillende keuzes gemaakt in de tijdbegrenzing van hun vakken. Sommige landen hebben bijvoorbeeld een erg grote gemeenschappelijke ruimte en andere hebben bijvoorbeeld minder verplichte vakken.
- Daarnaast is een aantal ontwikkelingen meegenomen, waaronder het inpassen van nieuwe vakkenstructuren zoals de praktijkgerichte programma's en de aandacht voor basisvaardigheden. In tegenstelling tot po en onderbouw vo, kent de bovenbouw vo geen aanbodsdoelen, zoals de kerndoelen voor po, en onderbouw vo. Daarom zijn de inhouden van burgerschap en digitale geletterdheid via een verkenning aan de voorkant van de actualisatie verkaveld over de examenprogramma's. Bij de vakken die alle leerlingen volgen én waar de zwaarste accenten zijn komen te vallen, is dit gecompenseerd met meer ontwerpruimte: Nederlands, wiskunde en maatschappijleer.

9. Wie heeft het kader ontwerpruimte vastgesteld?

De ontwikkeling van het kader heeft een zorgvuldig proces doorlopen. Het ministerie van OCW heeft de opdracht aan SLO gegeven voor de ontwikkeling. Onderdeel van de opdracht was dat het kader ruimte moest bieden voor het versterken van de basisvaardigheden Nederlands, wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid in de bovenbouw. Het conceptkader is vervolgens gevalideerd door de wetenschappelijke curriculumcommissie, en met de Tweede Kamer¹ gedeeld en vastgesteld door het Ministerie van OCW als uitgangspunt voor de huidige actualisatie. De vakvernieuwingscommissies hebben het kader als basis meegekregen voor het actualiseren van de examenprogramma's. Zij zijn niet verantwoordelijk voor de gemaakte keuzes daarin. Op advies van de wetenschappelijke curriculumcommissie wordt de ontwerpruimte ook geëvalueerd na het ontwikkelproces.

10. Wat is de ontwerpruimte per vak? / Hoeveel ontwerpruimte krijgen de vakken die nu worden geactualiseerd om het curriculum te ontwikkelen?

In de onderstaande tabellen is uitgegaan van gemiddeld 40 lesweken per leerjaar en 28 lesweken in het examenjaar, 30 lessen per week gemiddeld.

Nederlands

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lessuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	13	3,9		
Vmbo-gl/tl	13	3,9		
Havo	13	3,9	2,0	364
Vwo	11	3,3	1,7	484

* In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken bijna de helft van het curriculum

¹ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021D28968&did=2021D28968>

Maatschappijleer

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lesuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	7	2,1		
Vmbo-gl/tl	7	2,1		
Havo	7	2,1	1,1	196
Vwo	5	1,5	0,8	220

* In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken bijna de helft van het curriculum

Klassieke talen incl. KCV (gymnasium)

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lesuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vwo	16	4,8	2,5	704

*klassieke taal en cultuur omvat ook klassieke culturele vorming (i.p.v. CKV dat leerlingen in de andere schoolsoorten krijgen)

Profielkeuzevakken: biologie / Friese taal & cultuur/ informatica/ moderne vreemde talen/ natuurkunde (nask1)/ NLT/ O&O/ scheikunde (nask2)

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lesuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	6	1,8		
Vmbo-gl/tl	9	2,7		
Havo	10	3	1,6	280
Vwo	9	2,7	1,4	396

*In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken de bijna helft van het curriculum

Wiskunde

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lessuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo: wiskunde 1	5	1,5		
Vmbo: wiskunde 1,2	11	3,3		
Havo: wiskunde M	3	0,9	0,5	84
Havo: wiskunde M+	11	3,3	1,7	308
Havo: wiskunde N	12	3,6	1,9	336
Havo: wiskunde N+	15	4,5	2,4	420
Vwo: wiskunde M	4	1,2	0,6	176
Vwo: wiskunde M+	11	3,3	1,7	484
Vwo: wiskunde N	11	3,3	1,7	484
Vwo: wiskunde N+	14	4,2	2,2	616

* Voor vmbo is voor leerlingen die nu het vak wiskunde niet volgen, wiskunde1 ontwikkeld. Voor leerlingen die het huidige vak wiskunde volgen, is wiskunde 1,2 ontwikkeld.

** Voor havo en vwo worden conceptexamenprogramma's ontwikkeld in de nieuwe vakkenstructuur waarbij wiskunde maatschappij (+) en wiskunde natuur (+) worden ontwikkeld die het huidige wiskunde A, B, C en D zullen vervangen.

11. Moeten alle vakken in de bovenbouw nu uren inleveren?

- Het kader ontwerpruimte is een instrument voor het ontwikkelen van het curriculum en een indicatie van de omvang en de verhoudingen van leergebieden en vakken binnen het gehele curriculum.
- Voor de meeste vakken geldt dat de ontwerpruimte qua omvang vergelijkbaar is gebleven, zoals klassieke talen, scheikunde, O&O, NLT en informatica. De veranderingen betreffen enkele profiel(keuze)vakken, waaronder biologie en natuurkunde, en dan met name op de havo.
- Een oorzaak hiervan is dat deze profiel(keuze)vakken op dit moment een grotere wettelijk vastgelegde studielasturen-omvang (SLU) hebben dan vergelijkbare andere profiel(keuze)vakken, terwijl het in de praktijk vaak gelijksoortige vakken betreft. Deze verschillen op papier tussen de profiel(keuze)vakken zijn in het kader ontwerpruimte gelijkgetrokken per schoolsoort. Een deel van de uren bestaat namelijk in theorie wel, maar in de praktijk niet. Zo betreft het totaal aantal SLU op havo 3200 uur en op vwo 4800 uur, terwijl het examenjaar 400 uur minder tijd heeft dan de voorexamenjaren. Het kader ontwerpruimte gaat daarom uit van 2800 uur op de havo en 4400 uur op het vwo.
- Ten slotte hebben Nederlands, wiskunde en maatschappijleer ontwerpruimte toegekend gekregen om het grootste gedeelte van de inhouden voor digitale geletterdheid en burgerschap een plek te geven in deze vakken die door alle leerlingen op vmbo, havo en vwo worden gevolgd. Ontwerpruimte bepaalt dus niet de daadwerkelijke onderwijstijd die een leerling volgt. Sommige leerlingen hebben immers meer lessen nodig. Het kader schrijft ook niet het aantal uren per vak voor dat daadwerkelijk op de lessentabel moet komen te staan. Het is aan de scholen zelf om een lessentabel te bepalen die zowel recht doet aan leraren als leerlingen.

12. Gaat versterkte aandacht voor de basisvaardigheden nu ten koste van andere vakken?

- Er is een grote maatschappelijke en politieke wens voor meer aandacht voor de basisvaardigheden inclusief burgerschap en digitale geletterdheid. Dit wordt breed gedeeld. In de bovenbouw van het vo geldt dat een groot deel van deze basisvaardigheden zijn belegd bij Nederlands, wiskunde en maatschappijleer. Dit zijn vakken zijn die alle leerlingen volgen waardoor iedereen deze kennis en vaardigheden aangeboden en aangeleerd krijgt.
- Wanneer belangrijke doelen voor digitale geletterdheid bijvoorbeeld alleen in de natuurwetenschappelijke vakken zitten – of burgerschapsdoelen met name in andere maatschappijvakken dan maatschappijleer – dan krijgen niet alle leerlingen dezelfde basis mee.
- Daarom is het wenselijk dat elke leerling – ook in de bovenbouw vo – voldoende in aanraking komt met de basisvaardigheden. Niet in een nieuw vak, maar via bestaande vakken die alle leerlingen volgen.
- Tegelijkertijd geldt dat voor veel vakken de omvang vergelijkbaar is met de huidige omvang. Bij een klein aantal profiel(keuze)vakken is de ontwerpruimte hiermee gelijkgetrokken, zodat alle profiel(keuze)vakken in bovenbouw vo een gelijke omvang hebben.
- Het is aan bevoegd gezag van de school om het aantal uren te bepalen per vak.

13. Hoe worden de examenprogramma's geactualiseerd?

- Binnen de actualisatie staat onder meer centraal: wat hebben leerlingen nodig aan kennis en vaardigheden op het gebied van natuurwetenschappelijke vakken; zorg voor nog meer samenhang tussen de vakken en ook een betere aansluiting tussen vmbo, havo en vwo.
- De vakvernieuwingscommissie zijn ingericht op een vak (bv. Nederlands) of een cluster van vakken (natuurwetenschappelijke vakken). Zij ontwikkelen als commissie de examenprogramma's. In iedere commissie zitten leraren, vakexperts en curriculumexperts vanuit alle betrokken vakken. Zij hebben de opdracht niet alleen voor het vak biologie een examenprogramma te ontwikkelen, maar als commissie ook zorg te dragen voor het maken van eindtermen van alle natuurwetenschappelijke vakken.
- Leraren, vakinhoudelijk experts en curriculumexperts ontwikkelen in afzonderlijke vakvernieuwingscommissies de conceptexamenprogramma's. Deze programma's worden vervolgens beproefd op bruikbaarheid en effectiviteit in de praktijk.
- Voor elke vakvernieuwingscommissie is een advieskring ingericht, die bestaat uit een vertegenwoordiging van de onderwijspraktijk. De advieskring raadpleegt haar achterban, geeft feedback en reflecteert op de conceptexamenprogramma's. De commissie kan de advieskring ook inzetten als zij extra expertise nodig heeft. Op die manier leveren de commissies uiteindelijk examenprogramma's op die gedragen worden door het onderwijsveld.

14. Is de huidige inrichting van de bovenbouw vo nog wel passend? Leerlingen moeten steeds meer, en de hoeveelheid tijd voor alles wordt steeds minder.

- De huidige actualisatie van examenprogramma's vindt plaats binnen het stelsel. Er worden geen vakken geschrapt en ook aan de totale omvang van de onderwijstijd en de slaagzakeregeling wordt niks veranderd. De actualisatie van programma's kan wel vragen oproepen over de hoeveelheid en omvang van vakken, thema's en onderwerpen en ook over de samenstelling van en relatie tussen het gemeenschappelijke deel en de profielen op vmbo, havo en vwo.
- Voor vragen over het stelsel, verwijzen wij naar het ministerie van OCW.

15. Hoe gaat SLO de scholen helpen bij het opstellen van hun lessentabel?

- Het samenstellen van een lessentabel is aan het bevoegd gezag van scholen. Zij stellen een lessentabel op die recht doet aan het profiel van de school, de vakken, het leren en wat de leraren en leerlingen nodig hebben. Hiervoor is het goede gesprek binnen de school nodig tussen schoolleiding en vaksecties, op basis van hun onderwijsvisie zoals mede opgesteld in het professioneel statuut. Uiteindelijk heeft de medezeggenschapsraad instemmingsrecht op dit onderwijsaanbod en de lessentabel.
- Na het opleveren van de conceptexamenprogramma's worden deze zorgvuldig beproefd in én met de onderwijspraktijk,, voordat ze definitief worden vastgesteld. SLO ontwikkelt op dat moment, samen met de betrokken scholen,- een handreiking. Deze handreiking helpt scholen om inzicht te krijgen in de ruimte/tijd waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld met praktische suggesties voor schooleigen keuzes voor passende lessentabellen.